

Др Ирена Љубомировић¹, редовни професор
Др Јасмина Шаранац Стаменковић², ванредни професор
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за историју
Србија

ЗНАМЕНИТИ ИСТРАЖИВАЧИ НИША

Апстракт: Дуга и богата историја града привлачила је многобројне истраживаче који су још од XIX века почели да посећују град и проучавају његова културна добра. Циљ рада је да подсетимо на те људе, који су део свог радног века уткали у град Ниш и својим научним истраживањима учинили да град заузме важно место на културној мапи Србије и шире. У раду ће бити сагледана делатност следећих истраживача, научника и културних радника: Феликса Каница, Николе Вулића, Адама Оршића Славетића, Александра Ненадовића и Александра Јовановића. На основу архивске грађе из Архива САНУ, документације из архиве Народног музеја у Нишу и фонда Николе Вулића који се чува у Народној библиотеци Србије биће приказана делатност истраживача у граду Нишу. Поред тога, биће указано на значај који је град Ниш имао у позноантичком периоду, те због чега је постао значајан бројним истраживачима који су посећивали град и у њему се краће или дуже време задржавали.³

Кључне речи: Ниш, античко доба, истраживачи, Народни музеј у Нишу

¹ irena.ljubomirovic@filfak.ni.ac.rs, ORCID: 0000-0003-1170-1614; Irena Ljubomirović, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of History, Serbia

² jasminka.saranac.stamenkovic@filfak.ni.ac.rs, ORCID: 0000-0002-5043-3723; Jasmina Šaranac Stamenković, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of History, Serbia

³ Припремљено у оквиру пројекта *Ниш и Понишавље у антици и средњем веку*, који се реализује при Огранку САНУ (бр. 0-17-18). Рад је представљен на научном скупу „Српска историја и култура памћења” у Требињу од 2. до 4. септембра 2022. године у организацији задужбине „Кнез Мирослав Хумски”, Филозофског факултета Универзитета у Источно Сарајеву, Филозофског факултета Универзитета у Нишу и Републичког центра за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица.

Значај града Ниша у античком периоду

Крајем III и почетком IV века н. е. дошло је до значајних промена у Римском царству за време владавине цара Диоклецијана (284–305) који је спровео реформе у унутрашњој организацији државе. Тада је град Наис ушао у састав провинције Средоземне Дакије, која је припадала најпре Мезијској, а потом дијецези Дакији, те је наставио да се развија у новој прерасподели политичке и економске превласти.⁴ Град је био важна раскрсница и успутна станица на прометном и значајном трансконтиненталном путу, док је Нишава омогућавала развој речног саобраћаја. Својим геополитичким положајем Наис је повезивао источне и западне провинције Римског царства. Преко територије града пролазиле су важне копнене саобраћајнице: на истоку је пут водио према Сердици, на запад је ишао пут *Naissus – Ulpiana – Lissus*, на југу је преко Ниша водио пут до Скупа, док се на северу протезао пут *Naissus – Viminacium – Singidunum* и на североистоку *Naissus–Ratiaria*.⁵ Сви путеви повезивали су западни део царства са истоком због чега је и сам град морао бити снажан војнички пункт. С обзиром на то да се налазио на раскрсници путева кроз град су пролазили и у њему извесно време боравили поједини римски цареви. За њихов боравак везују се две грађевине у Наису: царски домен (Медијана), као специфичан облик насеља са вилама, војним баракама и складиштима, чија палата је у време владавине Константина (306–337) и његових наследника имала статус царске резиденције; и грађевина са просторијом октогоналног облика и мозаичким подовима позната као Октогон, данас изван северних турских бедема нишке тврђаве, а у којој су одседали царски чиновници и магистрати и где су владари могли да примају званичнике.⁶

Посебно је била важна привредна улога града. Две врло битне рударске области гравитирале су према античком Нишу: територија Равне код Књажевца (*Timacum Minus*) и Беле Паланке (*Remesiana*). Захваљујући богатим рудним налазима, пре свега експлоатацији сребра, олова, гвожђа и злата – рудама које су се топиле, а потом допремале у Наис, био је могућ рад царских радионица, као и фабрика за производњу оружја. Њихово постојање потврђено је у спису *Notitia dignitatum*, где се наводи да је постојала радионица за производњу војне опреме (*fabrica armorum*).⁷ Радионице су подизане у близини рудника из којих су се добијали метали – пре свега гвожђе – потребни за израду оружја. Постојање једне такве *fabrica armorum* у Наису било је значајно и за владаре који су пролазили кроз град. Тако је Јулијан Апостата (361–363), спремајући се за сукоб са Констан-

⁴ I. Ljubomirović, "Naissus: a review of political and economic circumstances in the city from 1st to the 5th century", *Collection of Papers of the Faculty of Philosophy* 49/3, Kosovska Mitrovica 2019, 213–229.

⁵ И. Љубомировић, „Топографија и путна мрежа на територији античког Наиса”, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* 6/4, Косовска Митровица 2016, 231–232.

⁶ И Љубомировић, *Ниш и Понишавље у III и IV н. е.*, Ниш 2017, 19–29.

⁷ Not. dig. XI. 37.

цијем II (337–361), боравио у Наису од октобра до краја новембра 361. године.⁸ Град Наис није случајно изабран за базу. Најважнији су били војни разлози јер је цар у граду могао да попуни своје трупе регрутујући илирске и друге војнике, који су могли да пролазе кроз град. Извесно је да је контролисање радионице војне опреме која је постојала у граду била од велике важности за једног владара који се припремао за сукоб. У царским радионицама у Наису настали су и бројни предмети од племенитих метала од којих су најпознатији Лицинијеви сребрни тањира, фибуле, накит и прстење оданости које су владари поклањали својим војсковођама не би ли на тај начин обезбедили њихову верност.⁹

Феликс Каниц – први истраживач Ниша

Значај који је Наис имао током античког и средњовековног периода, као и бројни остаци у граду привлачили су пажњу од давнина путописцима и истраживачима. Међу најзначајнијим истраживачима који су посетили град са циљем да га обиђу и забележе о његовим знаменитостима био је Феликс Каниц (1824–1904). Био је један од најобавештенијих путника свога времена, а по образовању био је илустратор, који се обрео као археолог, етнограф, историчар, а пре свега као путописац.¹⁰ Путовао је захваљујући новчаним средствима која је добио од Царско-краљевске академије из Беча. Позив му је упутио и сâм кнез Михаило (1839–1842) да дође у посету Кнежевини Србији. Град Ниш привукао је Каницову пажњу већ приликом његове прве посете 1859. године када је забележио следеће: „Турцима је околина Ниша изгледала дивна као серма ђумис (чисто сребро)”.¹¹ Када је Србија стекла независност 1878. године, пошто је други пут посетио Ниш 1888. и 1889. године, Каниц је био сведок великих промена у граду о чему сведочи следеће: „Јер, тешко да се у једном другом граду младе Краљевине у областима које је она добила 1878. године повела тако енергична борба између старог и новог као у Нишу. Тек је петнаест година хришћанске управе и једва нешто више од пет година откако је прва локомотива стигла из Беча преко Београда, а физиономија града се толико изменила да је његов оријентални изглед, о коме је раније било речи, нестао готово без трага”.¹² Каниц је записао и да осим испред Хункјар-џамије на другим местима није било античких остатака који су

⁸ Видети: W. E. Kaegi, “The Emperor Julian at Naissus”, *L’Antiquite classsique* XIV, 1975, 161–171.

⁹ М. Мирковић, „Нека питања владе Константина и Лицинија”, *Зборник радова Филозофској Факултету*, XII/1, Београд 1974, 145–150; Miroslava Mirković, „Decenalía des Licinius und die Schlacht bei Cibalae”, *Živa antika*, 47, Скопје 1977, 145–158; М. Васић, „Налаз римских сребрних тањира из Ниша”, *Зборник Народној музеја*, VIII, Ниш 1975, 221–228.

¹⁰ Феликс Каниц на централном Балкану – 150 година истраживања у Нишу, приредила И. Љубомировић, Ниш 2015.

¹¹ Ф. Каниц, *Србија. Земља и становништво од римској доба до краја XIX века*, књ. II, прев. Г. Ерњаковић, Београд 1991, 151.

¹² Исто, 151.

вероватно у периоду од два века узидани у Тврђаву и друге грађевине од чврстог материјала које су изградили Турци.

Феликс Каниц посетио је Ниш још у два наврата 1861. и 1864. године када је отпочео истраживање Тврђаве, Јагодин-мале и ископавања на Медијани.¹³ У свом извештају са тих истраживања каже да је приликом излета у Брзом броду и Бањи пронашао темеље римског кастела одакле је тих година Мидхат-паша односио грађевински материјал за изградњу касарне.¹⁴ На пола пута између утврђења и пута Каниц је пронашао остатке монументалне грађевине осмоугаоног облика чији је под био прекривен мозаиком. Управо је Каниц био први који је забележио да је грађевина могла бити део царске виле која је на том месту вероватно саграђена због „лепоте предела и два лековита врела у близини, са температуром воде од 19 и 38 С”, који су „чинили место сасвим прикладним за царску летњу резиденцију”.¹⁵ Приликом следеће посете Бањи 1889. године грађевина се налазила пред обновом будући да је намера владе била да старе басене замени модерним објектом, да сагради двоспратну зграду за госте и ресторан, те да уреди леп парк са шетним стазама. Тада је открио и три заветна споменика која је детаљно описао и приложио њихове скице. Каниц је донео и детаљан опис старохришћанске гробнице која је откривена 1887. године приликом копања ровова за обуку војника. Открио је грубо нацртан крст на зиду, али је гроб био празан. Стога је Каниц закључио да је гробница опљачкана.¹⁶

Феликс Каниц је о античким остацима са територије Србије оставио илустрације у виду коментарних техничких цртежа који су изведени врло прецизно и јасно. Његов материјал садржи: мапе, планове, преписе текстова и представе појединих предмета и споменика. Каницови радови имали су највише вредности са археолошког гледишта и његов допринос проучавању римских старина на територији Ниша је значајан. Посебно је важан његов рад на археолошкој мапи Србије који је започео 1861. године да би почетком XX века тај посао наставио Никола Вулић, који се својим радом у Нишу сврстао у ред значајних истраживача овога града.¹⁷

¹³ И. Љубомировић, „Антички споменици Ниша у записима Феликса Каница”, у: *Феликс Каниц на централном Балкану – 150 година истраживања у Нишу*, 39.

¹⁴ Исто, 44.

¹⁵ Ф. Каниц, *Србија. Земља и становништво од римској доба до краја XIX века*, књ. II, 174; F. Kanitz, *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk von der Römerzeit bis zur Gegenwart*, Bd. 2, Leipzig 1909, 176.

¹⁶ Г. Милошевић, „Архитектура касноантичких гробница у описима Феликса Каница и његових савременика”, у: *Феликс Каниц на централном Балкану – 150 година истраживања у Нишу*, 54–57.

¹⁷ И. Љубомировић, „Антички споменици Ниша у записима Феликса Каница”, 37–47.

Вулићев рад на локалитетима у Нишу и његовој околини

Никола Вулић (1872–1945), историчар, класични филолог и археолог, академик и професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, био је предан научник и посвећен истраживач.¹⁸ Поред универзитетске каријере, коју никада није занемаривао, већи део својих летњих распуста проводио је на терену по читавој Србији где је радио на археолошким ископавањима и прикупљању епиграфских споменика. Захваљујући његовом раду ископани су значајни локалитети попут гробница у Требеништу, остаци римског позоришта код Скопља, Скупи као и радови у Стобима, открића позоришта у Хераклеји и Охриду, гробнице уклесане у стену недалеко од Прилепа.¹⁹ Истраживао је и околину Ниша, да би у самом граду боравио у више наврата. Најпре је на самом крају XIX и почетком XX века град посетио са Антуном фон Премерштајном (1869–1935). У нишкој тврђави пронашли су надгробне споменике који су на Вулићев захтев пренети у Народни музеј у Београду. У војничком кругу старог града командант Никола Петровић дозволио је Премерштајну и Вулићу да отпочну са ископавањима. Боравак у Нишу Вулић је искористио како би обишао и локалитет у Равни. Ипак, највећи Вулићев допринос истраживањима у Нишу био је његов подстицај и помоћ око оснивања нишког Музеја.²⁰

У архиви нишког Музеја сачувано је око петнаест необјављених писама која су део преписке између Вулића и Александра Ненадовића, секретара Музејског друштва у Нишу.²¹ Из писама се види да је Музеј излазио у сусрет захтевима Вулића, као и да је он увек био спреман да помогне раду Музеја. Музеј је омогућио Вулићевим сарадницима у Нишу да у његово име начине отиске натписа тако да је Вулић могао да их објављује и пре него што их је видео. Јула месеца 1934. године у Музеј је доспео споменик из Беле Паланке, на коме се први пут помиње име града Ремезијане, чији је препис Александар Ненадовић одмах послао Вулићу. Он је превео натпис и у писму које је упутио Ненадовићу инсистирао је да се споменик, који се налазио на приватном имању у Белој Паланци, што пре превезе у Музеј, како би се сачувао од даљег пропадања.²² Вулић је радио и на изради археолошке карте за територију Ниша и суседних општина, за коју су му били потребни подаци о налазима античког новца из Ниша и околине.²³ Из Музеја је добио све податке о музејским налазима новца и других експоната.

¹⁸ И. Љубомировић и Ј. Шаранац Стамненковић, „Прилог биографији професора Београдског универзитета Николе Вулића”, *Токови историје* 2/2019, 12–14.

¹⁹ И. Љубомировић, *Никола Вулић – историчар антике*, Ниш 2013, 11–19; 45–74.

²⁰ И. Љубомировић, „Сарадња Николе Вулића са Народним музејем у Нишу”, у: *Ниш и Византија* X, Ниш 2012, 459–464.

²¹ Архив Народног Музеја, Документи Музејског друштва у Нишу за 1934 (I), од 29. 01. 1934. до 18. 04. 1934. године, бр. 179.

²² Архив Народног Музеја, Документи Музејског друштва у Нишу за 1934 (I), од 18. 04. 1934. до 27. 06. 1934. године, фасцикла бр. 179, бр. 242, 244.

²³ Народна библиотека Србије, Р 467/7 (2).

Одмах након оснивања Музеја 1933. године, Вулић је инсистирао да се предузму истраживања Равне и прихватио је да надзире археолошке радове на том локалитету. Средствима Народног музеја откупљено је око тридесет споменика из Равне 1936. године. Транспортрани су возовима о чему сведочи и фотографија из музејске архиве. Већину тих натписа из Равне Вулић је објавио у *Сјоменику ХСVIII*.²⁴

У летњим месецима 1935. и 1936. године Вулић је боравио у Нишу и надгледао је археолошке радове код Брзог брода у Нишкој бањи и Равни.²⁵ Током ископавања у Брзом броду откривена је одаја са савршено урађеним мозаиком. Препорука еминентних археолога, међу њима и Вулића, била је да се мозаик конзервира тако што ће се над њим подићи конструкција од тврдог материјала. Вулић је изнео претпоставку да је одаја са мозаиком један део палате цара Константина, али да је потребно наставити са ископавањима.²⁶ Заштитна зграда подигнута је 1936. године, а даља ископавања потврдила су Вулићеве хипотезе да се ради о репрезентативној грађевини.²⁷

Адам Оршић Славетић – један од оснивача Народног музеја у Нишу

Значајан допринос оснивању нишког Музеја и врло важним археолошким ископавањима која је вршио на територији Ниша дао је и Адам Оршић Славетић (1895–1968).²⁸ Његово школовање није имало много везе са археологијом и музејским радом. Похађао је неколико универзитета, посветивши се различитим дисциплинама – пољопривреди и рударству. Студије је уписао на Факултету техничких наука за рударство у Леобену, а од 1930. године био је студент Пољопривредног факултета у Загребу, пошто је претходне године слушао и два семестра на Правном факултету у Загребу. Током студија у Леобену радио је као волонтер на фармама у Аустрији, Немачкој и Холандији, а од 1922. до 1924. године био је управник на живинарској фарми властелинства Обер-Радкерсбург у Словенији.²⁹

У Ниш је Адам Оршић дошао на место управника живинарске станице 1931. године, на којем је остао до 1933. године када је то место услед реорганизације одељења укинута.³⁰ Након тога Оршић је у Нишу направио своје прве археолошке кораке те је поред Александра Ненадовића, Боре Гојковића и Боре

²⁴ Народни музеј Ниша, Архивска књига ред. бр. 6/58.

²⁵ И. Љубомировић, *Никола Вулић – историјар антике*, 98.

²⁶ Исто, 98–99.

²⁷ Ж. Петровић, *Народни музеј у Нишу 1933–2003*, Ниш 2005, 68.

²⁸ М. А. Јанковић, *Археолошке истраживање и стварања Адама Оршића*, Ниш 2018.

²⁹ М. А. Јанковић, „У потрази за Адамом Оршићем кроз археологију XX века”, *Етноантрополошки проблеми*, н. с., год II, св. 3, Београд 2016, 853–857.

³⁰ М. Јанковић, *Археолошке истраживање и стварања Адама Оршића*, 29.

Поповића активно учествовао у оснивању нишког Музеја.³¹ Институцијом је од његовог оснивања управљало Музејско друштво, биран је почасни председник (нека истакнута личност – Милорад Чавдаревић, председник нишке општине, Драгиша Цветковић, председник општине, министар здравља и председник југословенске владе); затим је биран и секретар – то је најпре био Александар Ненадовић, бановински чиновник, док је Адам Оршић Славетић постављен за кустоса.³² Неосноване су Оршићеве тврдње да је био директор Музеја у Нишу.³³ Своја прва археолошка ископавања Славетић је отпочео у Брзом броду и Јагодин-мали и до 1936. године активно је учествовао у њима заједно са Рудолфом Братанићем, такође кустосом Музеја, и Александром Ненадовићем. Најзначајнија су његова истраживања локалитета Велике хумске чуке, Бубња. Резултате истраживања на Бубњу објавио је 1940. године из чега ће касније проистећи и његова докторска дисертација.

Истовремено са отварањем Музеја Оршић је отпочео студије у Београду 1933. године, али их никада није окончао. Из писама Адама Оршића Славетића сазнајемо да је учествовао и у обиласцима терена које је организовао професор Никола Вулић о чему је забележио следеће: „Управо сам се вратио са екскурзије са г. Проф. Вулићем. Нашли смо у Равни код Књажевца неколико нових натписа и један *miliar* близу Сврљига”.³⁴ Интересантно је да, с једне стране Оршић пренаглашава своју улогу у оснивању Музеја и потпуно занемарује ангажовање других колега попут Александра Ненадовића, Боривоја Гојковића и Боривоја Поповића, док с друге стране Оршићеве колеге игноришу његов допринос и скоро да га и не помињу у званичним документима Друштва и Музеја. Чињеница је, пак, да су Адамовим доласком у Ниш покрет и иницијатива за оснивање Музеја добили на замаху и да су коначно предузети први кораци у реализацији тог циља. Осим што се Адам Оршић посветио ископавањима, он је истовремено радио и на систематизацији, инвентарисању и излагању предмета. Тако је грађа систематизована кроз уредне формуларе, картотеке и правилнике за прикупљање, обраду и конзервацију материјала. Остало је чак 2500 извештаја о локалитетима које је током свог рада у Нишу оставио Адам Оршић Славетић.³⁵ Од њега је потекла и иницијатива за покретање часописа за археологе-аматере, као и часописа *Моравски археолошки илустрикатор*. У уводнику првог броја часописа Оршић је истакао улогу и значај сарадника аматера у чему га је касније подржао и професор Никола Вулић који је рекао следеће: „Археолог без помоћи образованих људи који су стално у додиру са народом није у стању да прикупи цео материјал. Њему је неопходно потребна сарадња њихова и кад он има успеха,

³¹ Ж. Петровић, *н. г.*, 23.

³² М. А. Јанковић, *Археолошке истраживање и сачувавање Адама Оршића*, 30.

³³ Исто, 31.

³⁴ Исто, 41.

³⁵ Исто, 45.

једним врло великим делом то је заслуга тих његових драгоцених сарадника”.³⁶ Иако је часопис наишао на добар пријем у академској јавности, угашен је након три месеца излагања.

Оршићев рад у нишком Музеју обележио је сукоб са колегама, пре свих Миодрагом Грдићем, Александром Ненадовићем и Боривојем Гојковићем. Сукоб је кулминирао захтевом Миодрага Грдића Министарству просвете у којем је навео да Оршић „нема потребне квалификације за систематско археолошко ископавање и да би био озбиљан преседан да нестручњаци врше самостална ископавања”.³⁷ Након тога Оршићу је у пролеће 1936. године комисија одузела материјал који се налазио у његовом стану и смештен је у зграду Краљевске банске управе. Одлука је између осталог проистекла из Оршићеве умешаности у један случај проналаска велике количине римског новца на Винику, о чему је он поднео извештај када је проналазач, вероватно, један део налаза присвојио за себе. Такође су 1936. године пронађен и две велике оставе римског новца у селу Каменица код Ниша. Налазач трајно отуђио одређену количину новца а из докумената у којима се помиње име Адама Оршића и на основу његовог извештаја са Виника и жалбе коју је упутио Грдићу закључује се да је био умешан у ову правно-административну перипетију.³⁸ До сукоба је дошло јер су из Музеја указивали да се радило без њиховог знања, док су представници Просветног одељења тврдили да то није у надлежности Музеја. Након поменутих догађаја Адам Оршић поднео је оставку и у јесен 1936. године напустио је Ниш, након чега се посветио публиковању свог материјала.

Александар Ненадовић – први секретар нишког Народног музеја

Личност Александра Ненадовића, познатијег као чика Аца (1889–1968), једног од оснивача Народног музеја, који је читав свој живот посветио Музеју – пуних 35 година – од његовог оснивања до своје смрти, завређује подробније и темељније истраживање. Пре свега неопходно је истражити архивску грађу будући да се у документационом одељењу нишког Музеја, осим његовог Летописа, који не садржи биографске податке, не налази ништа што би помогло у расветљавању његове личности. Александар Ненадовић био је посвећени археолог-аматер и нумизматичар завидног стручног знања. Најинтересантније су збирке новца управо Боривоја Гојковића и Александра Ненадовића који су истовремено били и највећи музејски приложници. У Музеју је био секретар управе, потом кустос, а од 1951. до 1960. године и управник. После пензионисања (1960) радио је као саветник за сва питања из домена музеологије и посредно је руковао нумизматичком збирком. Његово двотомно дело *Лейойис*

³⁶ Н. Вулић, „Стари натписи”, *Моравски археолошки гласник*, 3, Ниш 1936, 33–34.

³⁷ М. А. Јанковић, *Археолошке иштраживање и ситрануишнице Адама Оршића*, 51.

³⁸ Исто, 52–53.

музеја је врло корисно документарно штиво које је темељ сваког истраживања историје Музеја, те културне историје града Ниша.³⁹

Допринос професора Александра Јовановића проучавању најстарије историје Ниша

Александар Јовановић рођен је 1947. године у Београду. Студије археологије и историје уписао је 1966. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Након завршетка студија запослио се као кустос Античке збирке Народног музеја у Нишу, где је остао све до 1975. године, када је постао асистент на Катедри за класичну археологију при Одељењу за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Универзитетску каријеру започео је са великим теоријским, теренским, али и музеолошким искуством чиме се трајно везао за колеге кустосе из музеја и збирке на читавој територији некадашње Југославије.⁴⁰

На Одељењу за археологију предавао је античку археологију, уметност и нумизматику на свим нивоима студија и то студентима археологије и историје уметности на Филозофском факултету Универзитета у Београду и на Одсеку за историју при Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Написао је 120 научних радова и публикације: *Накић у римској Дарданији* (1978), *Римске некрополе на тџеријорији Југославије* (1984), *Тло Србије, завичај римских царева* (2006), *Опелди из античкој култи и иконографије* (2007).⁴¹

Из једног интервјуа који је дао часопису *Маџазин за науку* рекао је да иако је рођен у Београду где се и школовао, својим правим завичајем сматра Ниш.⁴² Његова мајка Јелица, архитекта, потицала је из нишке трговачке породице Стојковић. Пет година радио је као кустос нишког Музеја и своје прве радове објављивао је у Нишу. Са супругом Биљаном (библиографом у САНУ), неколико првих година брака провео је као подстанар на Медијани. О том искуству које је стекао током рада у Музеју записао је следеће: „Рад у музеју који је био пребогат много ми је помогао у струци, стекао сам комплетну слику материјала од излагања до објављивања”.⁴³ Професор Јовановић је често објављивао своје научне и стручне радове у часописима локалних музеја са намером да допринесе развоју археологије у Србији и на тај начин искаже поштовање према срединама у којима раде музеалци. Међу студентима и својим колегама професор Александар Јовановић

³⁹ Ж. Петровић, н. д., 15–47; *Летопис Народног музеја у Нишу*, књига I, О оснивању и отварању историјско-етнографског музеја у Нишу, 16–17.

⁴⁰ М. В. Вујовић, „Aleksandar Jovanović 1947–2009”, in: Miroslav B. Vujović (ed.), *Ante portam auream – studia in honorem professoris Aleksandar Jovanović*, Belgrade 2017, 7–9.

⁴¹ Исто, 9.

⁴² <http://www.planeta.rs/31/12%20nauka%20zivot.htm>, датум приступа 16. 11. 2022. године.

⁴³ <http://www.planeta.rs/31/12%20nauka%20zivot.htm>, датум приступа 16. 11. 2022. године.

остао је трајно упамћен као човек велике ерудиције, одличан педагог и изузетан научник који је својим знањем и неисцрпном енергијом истраживача пленио и подстицао, али и задужио бројне археолошке нараштаје. Његови најзначајнији радови везани за истраживања у Нишу су: „Неки аспекти проблема скупног налаза скулптура са Медијане код Ниша” (*Сџаринар*, 1973–1974); „Крстасте фибуле из Народног музеја у Нишу” (*Зборник Народног музеја*, Београд 1975); „Прилог проучавању скулптура са Медијане” (*Нишки зборник* 9, 1980); „Археолошки трагови сеобе народа у Нишу и околини” (*Нишки зборник* 17, 1989); „Ко је власник истражене касноантичке виле на Медијани” (*ГСАД* 9, Београд 1993); „Комплет за игру са градског поља у Нишу” (*Нишки зборник* 3, 1997), „Археолошке белешке из касноантичког Наиса и околине” (*Ниш и Византија*, Ниш 2003).⁴⁴

Закључак

Данашња сазнања о историји града Ниша, те његовим важним локалитетима и налазима, незамислива су без делатности личности чији је кратак радни опус приказан у раду. Прве посете и обиласци града отпочели су крајем XIX века посетама чувеног путописца и илустратора Феликса Каница. Цртежи о налазима које је Каниц израдио каснијим истраживачима послужили су као полазна основа, те се тако и Никола Вулић користио његовим скицама да би приказао неке од епиграфских споменика које је забележио Каниц. Имена Адама Оршића Славетића, Александра Ненадовића и Николе Вулића везују се за оснивање Народног музеја у Нишу – важне институције за очување бројних налаза у граду и његовој околини. Професор Александар Јовановић је током свог боравка у Нишу – у једном периоду је и живео на самом локалитету Медијана – вршио значајна истраживања и прикупљене податке преточио је у знатан број радова посвећених античкој историји Ниша који су и данас полазна основа многим истраживачима града. Град Ниш налази се на раскрсници важних путева који повезују исток са западом због чега је током читаве своје историје био привлачан, како бројним освајачима који су га походили, тако због својих знаменитости и научним радницима који су у граду и његовој околини откривали обиље материјала за своја истраживања.

⁴⁴ B. Jovanović, „Aleksandar Jovanović Bibliography (1974–2014)”, in: Miroslav B. Vujović (ed.), *Ante portam auream – studia in honorem professoris Aleksandar Jovanović*, 11–22.

Извори и литература

Необјављени извори:

Архив Српске академије наука и уметности (=Архив САНУ)
Архив САНУ, Рукописна заоставштина Николе Вулића
Архив Народног Музеја у Нишу (=АНМ)
Архивска књига ред. бр. 6/58
Документи Музејског друштва у Нишу за 1934 (I), од 29. 01. 1934 до 18. 04. 1934. године, бр. 179.
Документи Музејског друштва у Нишу за 1934 (I), од 18. 04. 1934 до 27. 06. 1934. године, фасцикла бр. 179, бр. 242, 244.
Ненадовић, Александар. *Летопис Народног музеја у Нишу*, књига I, О оснивању и отварању историјско-етнографског музеја у Нишу (у рукопису), 398 стр.
Фонд Николе Вулића, Народна библиотека Србије (=НБС)
НБС, Р 467/7 (2)

Објављени извори:

Notitia dignitatum, ed. O Seeck, Berolini 1876.

Литература:

Васић, Милоје. „Налаз римских сребрних тањира из Ниша”. *Зборник Народног Музеја VIII*, Ниш 1975, 221–228.
Vujović, B. Miroslav. „Aleksandar Jovanović 1947–2009”. In: Miroslav B. Vujović (ed.), *Ante portam auream – studia in honorem professoris Aleksandar Jovanović*. Belgrade 2017. 7–9.
Вулић, Никола. „Стари натписи”. *Моравски археолошки гласник* 3, Ниш 1936, 33–34.
Јанковић, Марко А. „У потрази за Адамом Оршићем кроз археологију XX века”. *Етноантрополошки проблеми*, н. с., год II, св. 3, Београд 2016, 853–866.
Јанковић, Марко А. *Археолошке истраживање и истраживачи Адама Оршића*. Ниш: Народни музеј, 2018.
Jovanović, Biljana. „Aleksandar Jovanović Bibliography (1974–2014)”. U: Miroslav B. Vujović (ed.), *Ante portam auream – studia in honorem professoris Aleksandar Jovanović*. Belgrade 2017. 11–22.
Kaegi, W. E. „The Emperor Julian at Naissus”. *L'Antiquite classique* XIV, 1975, 161–171.
Каниц, Феликс. *Србија. Земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, књ. II. Превео Г. Ерњаковић. Београд 1991.
Kanitz, Felix. *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk von der Römerzeit bis zur Gegenwart*, Bd. 2. Leipzig 1909.

- Љубомировић, Ирена. „Сарадња Николе Вулића са Народним музејем у Нишу”. У: Миша Ракоција (ур.), *Ниш и Византија* X. Ниш 2012. 457–465.
- Љубомировић, Ирена. *Никола Вулић – историчар антике*. Ниш: Филозофски факултет, 2013.
- Љубомировић, Ирена. „Антички споменици Ниша у записима Феликса Каница”. У: Ирена Љубомировић (ур.), *Феликс Каниц на централном Балкану – 150 година израживања у Нишу*. Ниш 2015. 37–47.
- Љубомировић, Ирена. „Топографија и путна мрежа на територији античког Наиса”. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* 6/4, 2016, 221–242.
- Љубомировић, Ирена. *Ниш и Понишавље у III и IV н. е.* Ниш: Филозофски факултет, 2017.
- Ljubomirović, Irena. “Naissus: a review of political and economic circumstances in the city from 1st to the 5th century”. *Collection of Papers of the Faculty of Philosophy* 49/3, Kosovska Mitrovica 2019, 213–229.
- Љубомировић, Ирена, и Јасмина Шаранац Стаменковић, „Прилог биографији професора Београдског универзитета Николе Вулића”. *Токови историје* 2, 2019, 11–32.
- Милошевић, Гордана. „Архитектура касноантичких гробница у описима Феликса Каница и његових савременика”. У: *Феликс Каниц на централном Балкану – 150 година израживања у Нишу*. Ниш 2015. 49–63.
- Мирковић, Мирослава. „Нека питања владе Константина и Лицинија”. *Зборник Филозофског Факултета* XII/1, Београд 1974, 139–150.
- Mirković, Miroslava. „Decenalía des Licinius und die Schlacht bei Cibalae”. *Živa antika* 47, Skopje 1977, 145–158.
- Петровић, Живорад. *Народни музеј у Нишу 1933–2003*. Ниш: Народни музеј у Нишу, 2005.